

НИКОЛАЄНКО Р. А.,
аспірант кафедри оперативно-
розшукової діяльності
(Національна академія внутрішніх
справ)

УДК 343.347

**ОЗНАКИ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ВИГОТОВЛЕННЯМ
ТА ПОШИРЕННЯМ ФАЛЬСИФІКОВАНИХ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ
ЗА СПОСОБАМИ ОПЕРАТИВНО-ЗНАЧИМОЇ ПОВЕДІНКИ
НА СТАДІЇ ЇХ ВИРОБНИЦТВА**

Стаття присвячена вивченню ознак злочинів, пов'язаних із виготовленням та незаконним обігом фальсифікованих лікарських засобів за способом оперативно-значимої поведінки на стадії їх виробництва, оперативної обстановки на українському фармацевтичному ринку, способів оперативно-значимої поведінки щодо організації обігу фальсифікованих лікарських засобів, суспільної небезпеки злочинів, пов'язаних із фальсифікацією лікарських засобів, організації діяльності оперативних підрозділів щодо протидії злочинам, пов'язаних із виготовленням та незаконним обігом фальсифікованих лікарських засобів залежно від оперативно-значимої поведінки та способів їх вчинення.

Ключові слова: лікарські засоби, виробництво, фальсифікована продукція, фармацевтичний ринок, оперативна обстановка.

Статья посвящена изучению признаков преступлений, связанных с изготовлением и незаконным оборотом фальсифицированных лекарственных средств по способу оперативно-значимой поведения на стадии их производства, оперативной обстановки на украинском фармацевтическом рынке, способов оперативно-значимого поведения в отношении организации обращения фальсифицированных лекарственных средств, общественной опасности преступлений, связанных с фальсификацией лекарственных средств, организации деятельности оперативных подразделений по противодействию преступлениям, связанным с изготовлением и незаконным оборотом фальсифицированных лекарственных средств в зависимости от оперативно-значимого поведения и способов их совершения.

Ключевые слова: лекарственные средства, производство, фальсифицированная продукция, фармацевтический рынок, оперативная обстановка.

The article is devoted to studying the signs of crimes connected with the manufacture and illegal circulation of counterfeit medicines by the method of operatively significant behavior at the stage of their production, operational situation in the Ukrainian pharmaceutical market, methods of operatively significant behavior in relation to the organization of circulation of counterfeit medicines, public danger of crimes connected with falsification of medicines, organization of operations of operational units against committing crimes related to the manufacture and illicit trafficking of counterfeit medicines, depending on operatively meaningful behavior and methods of their accomplishment.

Key words: pharmaceuticals, production, counterfeit products, pharmaceutical market, operational environment.

Вступ. Небезпека неконтрольованої суспільством «тіньової» складової частини фармацевтичного ринку полягає не тільки в заподіянні істотної шкоди здоров'ю населення, а також матеріального збитку суспільству та громадянам, а й у її потенційній можливості дестабілізації соціальної й економічної систем країни. Масштаби і вплив такої складової частини фармацевтичного ринку такі, що зникають суперечності між офіційною та неофіційною економічною діяльністю її суб'єктів, відбувається утворення і відтворення паралельних соціально-економічних структур поза межами правових відносин. Як наслідок, стали нерідкими випадки, коли навіть на легальних фармацевтичних заводах здійснюється виробництво підробленої продукції [8, с. 165].

Зазначена проблема диктує необхідність об'єктивного оцінювання процесів, що відбуваються в цій сфері відносин, у тому числі і з точки зору концентрації зусиль правоохоронних органів на проблемах виявлення та документування зазначених злочинів.

Окремі моменти проблемних питань, пов'язаних зі злочинами у сфері виготовлення та поширення фальсифікованих лікарських засобів досліджували такі науковці, як Г.А. Варданян, О.Г. Гук, Р.Д. Дарага, О.М. Кардаш, І.А. Коваленко, Р.В. Малюга, Н.Ф. Файзрахманов, М.Ю. Шевкуненко. Проте залишається малодослідженим питання визначення ознак цих злочинів за способами оперативно-значимої поведінки на стадії їх виробництва.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження ознак злочинів, пов'язаних із виготовленням та поширенням фальсифікованих лікарських засобів за способами оперативно-значимої поведінки на стадії їх виробництва.

Результати дослідження. У сучасних умовах реформування суспільства економічні відносини посідають чільне місце. Зміна характеру цих відносин призводить до виникнення нових видів протиправних дій, у тому числі й раніше не відомих кримінальному законодавству, до яких також належать злочини, що пов'язані з виготовленням та поширенням фальсифікованих лікарських засобів. Порівняна новизна проблем, що виникають у зв'язку з різкою експансією на вітчизняний споживчий ринок фальсифікованих лікарських засобів, зумовила високий рівень латентності та низький рівень розкриття зазначених злочинів. Р.Д. Дарага свідчить, що найбільша кількість фальсифікованої продукції виявляється у сфері обігу саме лікарських засобів, але робить висновок, що така статистика штучна, зумовлена наявністю в Кримінальному кодексі України окремих статей, за якими можна кваліфікувати дії фальсифікаторів (предметами цих статей є саме лікарські засоби) [3, с. 33–34].

Масові потреби населення у зазначеній продукції зумовили отримання надприбутків виробникам лікарських засобів, але постійний попит породжує пошук нових лікарських засобів, що, своєю чергою, становить низку загроз, джерелом яких є різні злочинні посягання, передбачені нормами Кримінального кодексу України, які можна об'єднати терміном, що відображає соціально-небезпечний феномен – незаконний обіг фальсифікованих лікарських засобів.

Законодавець, встановивши кримінальну відповідальність за фальсифікацію лікарських засобів, або обіг фальсифікованих лікарських засобів, тим самим визнав наявність реальної суспільної загрози, яка спричинена наявністю підроблених ліків на фармацевтичному ринку України. Криміналізація дій, пов'язаних із підробленням лікарських засобів, зумовила потребу у детальному дослідженні цього нового складу злочину. Законодавчі зміни, реалізовані шляхом включення до Кримінального кодексу України ст. 3211, закріпили нові нормативно-правові положення, аналіз яких дасть змогу зрозуміти сутність та мету таких нововведень, а також сприятиме оптимізації їх практичного застосування [11, с. 65].

Оперативна обстановка в Україні щодо протидії незаконному обігу фальсифікованих лікарських засобів характеризується певними тенденціями: вплив особливостей предметів злочинного посягання та шляхів їх надходження на ринок (тенденцією є те, що частина фальсифікованих лікарських засобів потрапляє у нелегальний обіг у результаті вчинення інших злочинів (контрабанда); проблемні питання, які стосуються діяльності оперативних підрозділів із протидії незаконному обігу фальсифікованих лікарських засобів, не розроблювалися і не вивчалися в теоретичному аспекті; перед правоохоронними органами постає

низка питань, пов'язаних із протидією незаконному обігу фальсифікованих лікарських засобів, організації взаємодії з контролюючими органами, виявлення і документування вказаних злочинів; підґрунтям для ефективної протидії є обізнаність оперативних працівників з особливостями злочинної поведінки, способами вчинення злочинів.

Тобто, на наше переконання, злочинні дії готуються задовго до надходження фальсифікованих лікарських засобів до кінцевого споживача і у різних варіантах поєднуються у злочинні схеми, змінюючись залежно від мети злочинців і їх можливостей.

Як свідчить правозастосовна практика, дії, що пов'язані з виготовленням та поширенням фальсифікованих лікарських засобів, можуть містити ознаки низки злочинів і, відповідно, можуть бути кваліфіковані за статтями Кримінального кодексу України, а саме: ст. 3211 – фальсифікація лікарських засобів або обіг фальсифікованих лікарських засобів; ст. 229 – незаконне використання товарного знака, фірмового найменування та кваліфікованого позначення походження товару; ст. 3212 – порушення встановленого порядку доклінічного вивчення, клінічних випробувань і державної реєстрації лікарських засобів; ст. 227 – умисне введення в обіг на ринку України (випуск на ринок України) небезпечної продукції; ст. 305 – контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів; ст. 358 – підроблення документів, печаток, штампів та бланків, їх збування, використання підроблених документів [4].

Також дії осіб кваліфікувалися як адміністративні правопорушення за КУпАП: ст. 443 – фальсифікація лікарських засобів або обіг фальсифікованих лікарських засобів; ст. 512 – порушення прав на об'єкт права інтелектуальної власності [5].

Усі зазначені норми права практично мають один предмет – фальсифіковані лікарські засоби, але деякі з них надають можливість кваліфікації дій осіб у разі маскування злочинних дій (наприклад, фальсифіковані лікарські засоби маскуються торговою маркою відомої фірми), полегшення реалізації фальсифікованих лікарських засобів (наприклад, підроблення супровідних документів). Практично в усіх нормах реалізація злочинного задуму передбачає уведення в оману кінцевого споживача – отримання коштів за лікарські засоби, що коштують набагато менше, а також мають гіршу якість. Тобто практично фальсифікація лікарських засобів становить один із різновидів обману – це може бути погіршення якості при збереженні певного товарного виду, штучне покращення товарного вигляду з метою надати вигляду коштовної (фірмової) продукції тощо. Такий обман пов'язаний не тільки з виготовленням лікарських засобів, а й з їх реалізацією. Тому ми підтримуємо думку Р.Д. Дараги, який вважає, що при виготовленні та реалізації фальсифікованих лікарських засобів дії злочинців можуть бути кваліфіковані за ст. 190 КК України «Шахрайство» [3, с. 37].

Тобто на кожному з етапів злочинної діяльності (які ми розглядаємо в рамках оперативно-значимої поведінки), дії осіб, які організують та здійснюють обіг фальсифікованих лікарських засобів, можна кваліфікувати за певними статтями Кримінального кодексу України. Для вирішення завдань оперативно-розшукової діяльності замало слідів, що залишає злочинець під час підготовки, вчинення та приховування злочину. Оперативних працівників у межах вивчення способу злочину цікавить уся система взаємопов'язаних та взаємозумовлених дій, за допомогою яких злочинець досягає своєї мети, тому необхідно виокремлювати не власне спосіб, а оперативно-значиму поведінку осіб, які готують, вчинюють або вчинили злочин.

Оперативно-значима поведінка в контексті вчинення злочинів, що пов'язані з виготовленням та поширенням фальсифікованих лікарських засобів, складається із: злочинних дій, спрямованих на отримання як окремих складових елементів (активних інгредієнтів), так і вже готових до вживання фальсифікованих лікарських засобів; злочинних дій, спрямованих на їх легалізацію, або приховування джерел надходження (тобто, уведення в законний обіг); злочинних дій, спрямованих на отримання можливостей реалізації фальсифікованих лікарських засобів; злочинних дій, спрямованих на реалізацію фальсифікованих лікарських засобів.

Що стосується злочинних дій, спрямованих на отримання у розпорядження злочинців складових частин або готових до вживання фальсифікованих лікарських засобів, то опера-

тивно-значима поведінка залежить від шляхів надходження зазначених предметів, до яких належать: увезення на територію України фальсифікованих лікарських засобів; увезення на територію України активних фармацевтичних інгредієнтів (АФІ), які у подальшому використовуються для виготовлення фальсифікованих лікарських засобів; виробництво фальсифікованих лікарських засобів на легально діючих підприємствах; виготовлення фальсифікованих лікарських засобів на нелегальних підприємствах; виготовлення фальсифікованих лікарських засобів безпосередньо в аптеках; повторне уведення в обіг вже списаних (за різними підставами) лікарських засобів.

Що стосується увезення на територію України фальсифікованих лікарських засобів, то воно може бути здійснено в такий спосіб: увезення фальсифікованих лікарських засобів дистриб'ютерними суб'єктами господарювання, що зареєстровані в офшорних зонах; придбання за кордоном за низькими цінами лікарських засобів, в яких скінчився або скінчується термін придатності, з метою подальшої переупаковки [13, с. 45]; контрабандне ввезення під виглядом інших товарів; контрабандне ввезення з приховуванням від митного огляду (способи розглядалися науковцями [9, с. 229–235]); контрабандне ввезення шляхом організації «фіктивного транзиту»; ввезення шляхом використання корупційних зв'язків у митних органах без митного декларування.

Способи увезення на територію України активних фармацевтичних інгредієнтів, які в подальшому використовуються в процесі виготовлення фальсифікованих лікарських засобів практично ідентичні попередньому способу з певною відмінністю: неможливість притягнути осіб до відповідальності за такі дії (на відміну від контрабандного ввезення фальсифікованих лікарських засобів, за що передбачена кримінальна відповідальність).

Способи оперативної поведінки щодо організації обігу фальсифікованих лікарських засобів можна виокремити за двома основними напрямками: при виробництві фальсифікованих лікарських засобів на легально діючих підприємствах та їх виготовленні на нелегальних виробництвах («підпільних цехах»). У першому випадку особи, які вчиняють злочини, створюють враження правомірності та легальності своєї підприємницької (господарської) діяльності. Вони легально реєструються в органах державної влади, територіальних податкових органах, відкривають розрахункові рахунки в банківських установах, орендують офісні приміщення, в окремих випадках мають власні сторінки в мережі Інтернет, на яких рекламують виготовлені лікарські засобів [3, с. 40].

Ми навмисне виокремили виробництво від виготовлення фальсифікованих лікарських засобів, оскільки ми погоджуємося з обґрунтованою думкою О.Г. Гук стосовно різного змістовного наповнення цих термінів [2, с. 30–32] і, відповідно, ми визначаємо різні види оперативної поведінки.

Виробництво фальсифікованих лікарських засобів – це дії, націлені на створення лікарських засобів, кількісний та якісний склад яких не відповідає вимогам чинного законодавства в сфері фармацевтичного ринку. Визначення виробництва лікарських засобів закріплене в Наказі Міністерства охорони здоров'я України [10], де зазначено, що виробництво лікарських засобів – діяльність, пов'язана із серійним випуском лікарських засобів, яка включає всі або хоча б одну зі стадій технологічного процесу, у тому числі закупівлю матеріалів і продукції, фасування, пакування та/або маркування, зберігання, відповідний контроль, видачу дозволу на випуск (реалізацію), а також оптову торгівлю (дистрибуцію) продукцією власного виробництва. Серійне одержання зазначених засобів означає їх виробництво серіями, за певним стандартом (нормою, зразком, мірилом), тобто вони є типовим виробом, що має задовольняти певним вимогам щодо якості, хімічного складу, фізичних властивостей, ваги, форм і розмірів. У цьому разі йдеться про одержання фальсифікованих лікарських засобів в умовах фармацевтичного підприємства, і тому науковці визначають його як промисловий спосіб виготовлення лікарських засобів.

Виробництво фальсифікованих лікарських засобів на легально діючих підприємствах пов'язано з низкою фактів, що зумовлюють особливості оперативної поведінки, а саме: легітимне надходження лікарських засобів на фармацевтичний ринок пов'язане

з довгим та трудомістким процесом сертифікації; можливість мінімізації фінансових витрат обумовлює дислокацію виробництва на території країни; можливість приховати випуск фальсифікованих лікарських засобів шляхом встановлення спеціального контрольно-пропускного режиму; можливість використати призначені для реалізації легальних лікарських засобів каналів збуту – для продажу фальсифікованих лікарських засобів.

Науковці, які досліджували зазначені питання, виокремили ряд способів виробництва фальсифікованих лікарських засобів на легально діючих підприємствах. Так, Н.Ф. Файзараманов визначає такі способи виробництва: з незаконним використанням чужих товарних знаків та інших засобів індивідуалізації, без відповідної ліцензії або з порушенням встановлених санітарно-епідеміологічних вимог; із порушенням технологічного процесу, що зумовлює склад або кількість інгредієнтів; підміна упаковки або інструкції із застосування лікарських засобів; із простроченої або фальсифікованої сировини [12, с. 69].

М.Ю. Шевкуненко виокремлює такий спосіб, як переупакування лікарських засобів, які надійшли на підприємство з метою знищення (як недоброякісні або такі, в яких скінчився термін зберігання), з подальшою реалізацією як якісних лікарських засобів [13, с. 45].

І.А. Коваленко як спосіб визначає випуск на невстановлених підприємствах фальсифікованих лікарських засобів із використанням високотехнологічного обладнання із залученням кваліфікованих фахівців [7, с. 118].

Г.А. Варданян визначає як спосіб поступове збільшення частини фальсифікованих лікарських засобів у партіях легальних лікарських засобів [1, с. 55].

О.Г. Гук здійснила кваліфікацію способів виробництва, використовуючи для цього низку критеріїв класифікації, а саме: за формою відтворення (незаконне копіювання упаковки у формі оригіналу (передрук рецептурного листа, виготовлення копій лікарського засобу із заміною діючої речовини); незаконне копіювання упаковки в іншій формі (заміна будь-якого компонента упаковки з тривимірного на двовимірне тощо); за рівнем майстерності (просте відтворення – виготовлення фальсифікованих лікарських засобів із тих самих діючих речовин; виготовлення фальсифікованих лікарських засобів із частковим або повним копіюванням ознак ліцензійного примірника; виготовлення фальсифікованих лікарських засобів зі знищенням засобів захисту або ж відсутність діючої речовини та заміна всіх складових елементів оригінального лікарського засобу; за обсягом виготовлення (виготовлення одного або більше видів фальсифікованих лікарських засобів; тиражування (виробництво) – багаторазове відтворення ідентичних примірників фальсифікованого лікарського засобу) [2, с. 32].

Висновки. Враховуючи способи, які визначені науковцями, та критерії їх класифікації, ми робимо висновок, що способів значна кількість, яка практично не обмежується у зв'язку з постійним розвитком фармацевтики, а відповідно, і появи нових способів підробки. Ми пропонуємо класифікацію способів оперативної-значимої поведінки на стадії виробництва фальсифікованих лікарських засобів з урахуванням потреб оперативних підрозділів щодо виявлення ознак злочинів та їх документування:

кількісна фальсифікація (виробництво неврахованих лікарських засобів із попереднім створенням надлишків – оскільки законний виробник не бере на себе відповідальності за виробництво неврахованої продукції, то, відповідно, інформація про нього, що вказана на упаковці, є неправдивою, а отже, лікарські засоби – фальсифіковані; при виробництві з використанням офіційно отриманої ліцензії від власника торгової марки – більше, ніж передбачено умовами угоди);

– якісна фальсифікація (шляхом використання під час виробництва легітимних лікарських засобів різних замінників, домішок або порушення рецептур для зміни якісних показників певних властивостей (органолептичних);

документальна фальсифікація полягає в підробці документів, етикеток, упаковок лікарських засобів, використанні чужого товарного знаку, зміні терміну придатності лікарських засобів шляхом підробки упаковок. Необхідно зазначити, що зміна терміну придатності не є власне виробництвом, вона може здійснюватися і під час виготовлення у «під-

пільних цехах», і під час виготовлення в умовах аптеки. Але, окрім неправдивих відомостей про склад лікарських засобів, виробника, фальсифіковані лікарські засоби можуть містити фіктивне маркування, що передбачає вказівку на: найменування, номер серії, дату випуску, термін придатності, дозу, спосіб застосування, умови зберігання та реалізації тощо. Також може підроблятися інструкція із застосування.

Список використаних джерел:

1. Варданян Г.А. Методика расследования преступлений, связанных с производством и обращением не соответствующих лицензионно-разрешительным требованиям и (или) фальсифицированных, недоброкачественных, незарегистрированных лекарственных средств, медицинских изделий или биологически активных добавок: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Тула, 2015. 273 с.
2. Гук О.Г. Розслідування фальсифікації лікарських засобів та обігу фальсифікованих лікарських засобів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. К., 2016. 204 с.
3. Дарага Р.Д. Проблемні питання обігу фальсифікованої продукції на споживчому ринку України. Духовність українства ХХІ століття: зб. матеріалів ХІІ Всеукр. наук.-практ. конф. (Кіровоград, 20 квіт. 2012 р.). Кіровоград: Кіровоград. ін-т розвитку людини ВНЗ ВМУРОЛ «Україна». 2012. С. 64–65.
4. Кримінальний Кодекс України: Закон України від 5 квіт. 2001р. ВВРУ. 2001. №№ 25, 26. Ст. 131.
5. Кодекс України про адміністративні правопорушення. Відомості Верховної Ради Української РСР. 1984. Дод. до № 51. Ст. 1122.
6. Кардаш О.М. Фальсифікація товарів як спосіб обману покупців та замовників. Юридична наука на шляху розбудови правової держави в Україні: тези доповідей загальноуніверситетської підсумкової науково-теоретичної конференції (Київ, 14 трав. 2010 р.). К.: КНУВС, 2010. С. 90–92.
7. Коваленко І.А. Фальсифікація лікарських засобів: постановка проблеми. Митна справа. 2013. № 5(1). С. 115–120.
8. Мельничук В.М. Предмет злочину фальсифікації та обігу фальсифікованих лікарських засобів. Право і суспільство. 2015. № 3(3). С. 163–168.
9. Малуго Р.В. Доказування події кримінального правопорушення в кримінальному провадженні щодо контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. 2014. № 12. С. 228–231.
10. Про затвердження Порядку проведення експертизи реєстрації матеріалів на лікарські засоби, що подаються на державну реєстрацію (перереєстрацію), а також експертизи матеріалів про внесення змін до реєстраційних матеріалів протягом дії реєстраційного посвідчення: Наказ МОЗ від 26 серп. 2005 р. № 426. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1069-05>.
11. Станкевич О. Фальсифіковані лікарські засоби як предмет злочинів, пов'язаних з підробленням медичної продукції. Юридична Україна. 2016. № 7-8. С. 64–72.
12. Файзрахманов Н.Ф. Расследование оборота фальсифицированных и недоброкачественных лекарственных средств, биологически активных добавок: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.12. М., 2013. 255 с.
13. Шевкуненко М.Ю. Противодействие обороту фальсифицированных лекарственных средств как фактор экономической безопасности России: дис. ... канд. экон. наук: 08.00.05. Ростов-на-Дону, 2010. 169 с.
14. Швець Н.Л. Проблеми методики розслідування злочинів, пов'язаних з порушенням прав споживачів: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. Х., 2002. 226 с.

